

Key words: artistic identity, author, text, artistic biography, autobiography, identity.

DOI 10.31909/2663-7103.2019-(6)-13

УДК 811.161.242

Лариса Топчій

(м. Ізмаїл)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ

(на матеріалі роману «Вічник. Сповідь духу» М. Дочинця)

Серед виражальних засобів сучасної української літературної мови є певні синтаксичні конструкції, що відзначаються оригінальністю форми. До них належить і такий прийом експресивного синтаксису, як парцеляція, сутність якого полягає в розчленуванні структури цілісної синтаксичної одиниці на окремі частини. Цей мовний феномен, здатний до видозмінювання структури синтаксичних одиниць, інформативно акцентує сегментовану частину, творить емоційно-експресивний зміст висловлення, чим і стає одним із експресивних засобів увиразнення тексту. Відповідно, явище парцеляції отримує все більше поширення і становить собою актуальну проблему дослідження.

Теоретичну основу вивчення цього мовного феномену було закладено в працях Ш. Баллі, Ж. Вандрієса, В. Виноградова, В. Матезіуса, Р. Якобсона. Поле наукових пошуків із питань сутності парцеляції формують праці як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників: Г. Акімової, О. Андрієвської, Н. Арутюнової, В. Белошاپкової, Ю. Ванникова, П. Дудика, О. Єфремова, А. Загнітка, М. Каранської, Н. Плющ, Н. Формановської, І. Чередниченка, Н. Шведової, Л. Щерби та ін. Природа парцеляції та особливості її функціонування розглядалися на матеріалі української, російської, французької, німецької, чеської та інших мов. Як синтаксичний засіб актуалізації елементів

прагматично-комунікативного рівня мовлення це явище в структурно-граматичному та стилістичному планах досить повно досліджено у численних працях (З. Денисенко, Є. Іванчикова, Н. Конопленко, Л. Конюхова, М. Кравченко, С. Марич, М. Реуцький, А. Сковородников та ін.). Проблему парцелювання складносурядних речень розглянуто в наукових розвідках О. Зверєвої, Н. Івкової, Т. Сербіної та ін. Як стилістичний засіб експресивності художнього тексту розглядають це явище В. Ачилова, Т. Буйницька, У. Гринишин та ін.; стилістичні функції парцельованих речень – об'єкт дослідження С. Марич; парцеляцію в українському поетичному мовленні другої половини ХХ ст. у дисертаційній роботі аналізує Т. Шевченко. Парцелювання складнопідрядних речень зі структурно-граматичного та функціонально-стилістичного боку на матеріалі мови художніх і публіцистичних текстів досліджено Н. Івковою, Л. Конюховою, Н. Рибаквою та ін. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій викладений у дисертації Н. Конопленка.

Отже, у мовознавчій практиці цьому явищу сучасного синтаксису приділено достатньо уваги. Проте, попри значну кількість праць із порушеної проблеми, представлений мовний феномен ще не отримав належного опрацювання, надто коли йдеться про його присутність у художніх творах сучасних українських письменників.

Актуальність теми статті обумовлена тим, що дослідження функціональних особливостей парцелятивів як синтаксичних експресем у мовотворчості М. Дочинця, лауреата Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка в галузі літератури, до сьогодні ще не ставало об'єктом спеціальних наукових зацікавлень.

Метою нашої розвідки є дослідження функціональних особливостей явища парцелювання в романі «Вічник. Сповідь на перевалі духу» відомого сучасного письменника М. Дочинця, виявлення частотності цієї «синтаксичної універсалії мовлення» (О. Селіванова) як прикметної ознаки індивідуального стилю письменника, своєрідності його художньої мови. Досягнення мети зумовлює розв'язання таких завдань: виокремити найтипівіші структурні види

парцельованих побудов та їх конструктивні особливості, з'ясувати прийоми застосування парцелятив у тексті, дослідити емоційно-експресивний потенціал парцельованих частин у мовній тканині твору.

У мовознавчій практиці парцеляція як «спосіб мовленнєвого оформлення синтаксичної структури (речення) кількома комунікативними одиницями» (П. Дудик) залишається актуальним питанням дослідження. Це явище Ш. Баллі назвав дислокацією та виокремив сегментовану частину речення в самостійну одиницю. Аналіз парцельованих конструкцій розпочинався з досліджень О. Пешковського й О. Шахматова, які трактували цей феномен як неповне речення, Л. Щерба та В. Виноградов – як приєднувальні конструкції. Сам термін «парцеляція» одним із перших застосував О. Єфремов, подаючи його як явище розчленування єдиної граматичної цілісності на дві частини – базову та парцелят.

Подібної думки дотримується більшість мовознавців. Зокрема, О. Селіванова вважає, що парцеляція (від фр. *parcelle* – частинка) – це «синтаксична універсалія мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом. Парцельовані висловлення комунікативно виділені, переважно є ремою у загальному змісті події» [7, с. 449]. О. Іванчикова під парцеляцією розуміє певний прийом експресивного синтаксису письмової літературної мови, сутність якого полягає у розчленуванні синтаксично зв'язного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, що маркуються крапкою [5, с. 282]. Це явище було детально розглянуто Н. Плющ на інтонаційному рівні будови мови [10, с. 70-71]. Як «стилістично маркований інтонаційно-розчленований мовленнєвий варіант єдиної синтаксичної структури речення» трактує його А. Сковородников [8, с. 127]. Н. Шведова визначає парцеляцію у такий спосіб: «... інтонаційне – а дуже часто й позиційне – вичленування словоформи або словосполучення, при якому цей вичленуваний і винесений у кінець елемент набуває інтонаційного контуру й інформаційного навантаження самостійного висловлення» [2, с. 621-

622]. У дефініюванні В. Ачилової парцелювання є засобом «актуального членування тексту і як один із прийомів його організації» [1, с. 31]. Отже, в усіх лінгвістичних школах поняття парцеляції зводиться до таких основних моментів, як-от: «синтаксичний процес, суть якого полягає у розчленуванні на самостійні одиниці єдиного синтаксичного цілого; парцельована конструкція складається із парцелята та базової частини» [8, с. 378].

Дослідники означеного темою статті явища зазначають, що роздрібнення однієї синтаксичної одиниці на частини відбувається з метою акцентуації окремих членів речення та надання їм смислової самостійності й інтонаційної оформленості. Явище парцеляції завжди стилістично марковане і є одним із прийомів організації тексту, а «висока продуктивність закріплює його як мовленнєвий стандарт і перетворює на другорядну мовну норму» [1, с. 31].

У романі М. Дочинця використання парцельованих конструкцій стає показовою авторською деталлю в зображенні певної естетичної реальності. Характер парцеляції залежить від семантики компонентів, від їх граматичної самостійності у структурі речення та від емоційно-психологічних умов мовлення. Парцеляти різняться структурними ознаками, ступенем близькості із базовою структурою, емоційно-експресивною насиченістю та функціональним виявом. Залежно від того, яка частина структурно-цілісної одиниці виноситься в парцелят, змінюється актуальне членування висловлення і, відповідно, відбувається «переакцентуація» всього відрізка висловлення.

У мові твору «Вічник. Сповідь на перевалі духу» це явище стає досить поширеним серед однорідних членів речення. Тут, зокрема, найактивніше парцелюються однорідні присудки: *«Ще й додому ввечері тягнув плетінки лісового добра. Тут же нанизував в'язанки грибів. Під рукою завжди мав дерев'яні дротики з крем'яним вістря. Їх прицільно метав у живність, що загаялася в димному чаду. Те, що вполював, пік на тліючій колоді»* [3, с. 19]. Частота їх вживання, яка обумовлена індивідуально-авторськими особливостями стилю й естетичними смаками письменника, спрямована на

увиразнення стрімкості подій, на створення ефекту динамізму, відповідно, на реалізацію емоційно-експресивної функції.

Особливе місце в мовній системі роману належить такому стилістичному прийому, як повтор. Так, парцеляти з повторюваним присудком зазнають сильнішого акцентування, що розширює комунікативно-прагматичну базу парцелята, реалізуючи функцію експресивізації мовлення, і стають, засобом внутрішньореченнєвої актуалізації, способом створення емоційного ефекту. Пор.: *«Я й сам голосно гукав у сурму долонь, вітаючи сонце, зустрічаючи новий день – новий дарунок земної гостинності. Гукав у хмари, в мохнаті груди гір, і верхи сліпучі м'яко вертали мої ключі, стелили долиною, гасили в сонні чагарі»* [3, с. 116].

М. Дочинець використовує і парцеляти неповної побудови з імпліцитним присудком, пропуск якого створює ефект навмисної недомовленості і концентрації уваги читача, що є, як нам видається, свіжим витвором у творчості автора: *«І писати слід простими, ваговитими й дзвінкими словами. Як той гранослов-німець»* [3, с. 154].

Як свідчать мовні особливості твору, парцелюватися можуть і другорядні члени речення, нерідко із їх повторенням, що зумовлено, на нашу думку, контекстом і конкретною авторською інтенцією. Пор.: *«Тепер я не мав до нього ні грана ненависти. Лише жалість. Жалість від того, що п'яна привереда пересиченого огира потоптала кілька доль»* [3, с. 151]. Цей прийом створює ефект деталізації, уточнення, розкриває змістовий аспект базової частини парцельованої побудови, розгортає динаміку роздумів, а отже, виконує функцію інформативного повідомлення. Пор.: *«Ті очі й зараз передо мною – чорні, з кривавими цятками. Очі птиці, що чує свою кончину»* [3, с. 9].

Тенденція повтору тотожних одиниць стає засобом посилення образно-стилістичного ефекту висловлення. Завдяки гнучкості синтаксису української мови, письменник майстерно вибудовує оригінальні конструкції, застосовуючи прийом ланцюгового розташування відчленованих фрагментів із повторюваними елементами: *«Тим часом світ перемелювали жорна*

безбарвного часу. Немилосердні жорна. Від них не міг уберегтися ніхто. Навіть ті, хто хоронився за кам'яною стіною. Гай-гай, про оту стіну я й донині не годен спом'янути без здригання. Стіну плачу мого...» [3, с. 204]. Як свідчить матеріал, через використання нанизованих парцелятів, у яких імплікується емоційний стан автора, реалізується емоційно-впливова функція.

Функціональною активністю вирізняється парцелювання означень, внаслідок чого відбувається «фразовий розрив атрибутивних зв'язків» слів [4, с. 297], які були найміцнішими. Пор.: *«Із землі стримів стовпець. Загострений людською рукою!»* [3, с. 150]. Таке розчленування цілісної реченнєвої структури слугує засобом виокремлення та емоційно-експресивного увиразнення індивідуальної ознаки, сконцентрованої у парцеляті. Отже, парцелювання другорядних поширювачів спричинено, як нам видається, прагненням автора емоційно актуалізувати інформацію, вміщену в парцелят, який реалізує також і експресивно-видільну функцію.

Проаналізований матеріал свідчить, що у мові твору М. Дочинця не менш уживаним є прийом парцелювання складних синтаксичних одиниць. Стилїстично вагомими стають парцельовані складносурядні речення із сполучником *і*, активність яких, на думку І. Завальнюк, пов'язана з «придатністю цього сполучника відтворювати розчленований виклад, передавати його динамізм» [4, с. 303]. Пор.: *«Ті згуки моторошно лягали в мертво тишу. І я боявся їх рахувати»* [3, с. 204]. Як бачимо, синсемантичність парцелята підкреслює займенник *їх*, який містить фрагмент змісту головної частини, підтримує структурний і граматичний зв'язок із нею, а функціональне значення сполучника *і* наближає його до підсилювальної частки.

У досліджуваному матеріалі синтаксична експресивність мови досягається і парцельованими складносурядними реченнями із сполучником *але*, де на тлі протиставлення друга частина набуває нової змістової значущості – авторського філософського висновку про життєві реалії. Пор.: *«Гриб, як і чоловік, любить простір, тепло і воду. Але при сьому криється і від сонця, і від вітру, і від чужого ока»* [3, с. 98]. Як бачимо, парцелят, змістовно

виокремлюючи актуальний компонент у висловленні, реалізує передусім функцію інформаційного поглиблення.

Чільне місце в мовній тканині твору посідають складнопідрядні речення з парцельованими детермінантними підрядними частинами. Їх частотне використання обумовлено особливим комунікативним завданням письменника – актуалізувати змістовну насиченість парцельованого сегмента. Наявність таких конструкцій пояснюється тим, що «головна і залежна частини перебувають у вільному необов'язковому і непередбачуваному смислового відношенні» [6, с. 112]. Так, у мовній системі твору переважають парцеляти, які за змістом тотожні підрядній детермінантній частині із причиновими відношеннями, де найактивнішим сполучним засобом поєднання сегментованих частин виступає сполучник *бо*. Наприклад: «*Потім вертався. Бо навіть інструмент, буває, кориться роботі*» [3, с. 88] або «*А може, нігда з нього не виходила. Бо тут нам дихається волею, тут живе наша краса, наша казка, тут наші скарби*» [3, с. 101]. Як бачимо, змістова значущість парцельованого сегмента, підсилена імпліцитним філософським задумом, де автоматизує сприйняття висловлення, емоційно акцентує вміщену в нього інформацію. Увиразнюючи значеннєві відтінки, парцельовані частини є стилістично забарвленими і виконують у творі передусім комунікативно-прагматичну функцію.

Не менш регулярними у тексті виступають парцельовані складнопідрядні речення, підрядна частина яких виражає цільові: «*Дзвонило на утреню, коли я збирався, – і з серця виснувалася павутина світлого жалю і зачепилася за шпичасту дзвіницю. Аби покликати мене перегодом сюди знову*» [3, с. 160] або допустові відношення: «*Місцеві горяни не те що самі люди не потикаються, ба навіть худобу не пасуть поблизу. Хоч ягоди там родять дуже рясно, а гриби найбільші і дерева ростуть такі, які ніде довкола...*» [3, с. 152].

Найуживанішими є моделі парцельованих синтаксем із підрядною означальною. Пор.: «*На ній було почеплено мідний знак оленя і перо сойки. Чисто схоже на те, з якого тішилася юна Терка*» [3, с. 153]. Як бачимо,

парцельований фрагмент розширює інформацію означуваного слова базової частини, через що реалізується функція інформативної конкретизації змісту головної частини.

Аналізований матеріал свідчить, що здатність до парцелювання виявляють і складнопідрядні багатокomпонентні конструкції, частотність яких, на нашу думку, пояснюється намаганням автора надати більшої значеннєвої ваги парцельованій частині, афективно підкреслити найважливіші фрагменти повідомлення, найповніше актуалізувати зміст парцельованих частин. Найуживанішими серед них є конструкції з однорідною супідрядністю: *«І нікуди й ніколи ми звідси не рушимо. Бо лежимо тут не кістьми, а серцем. Бо ліпше своє лико, ніж чужий ремінь»* [3, с. 8]. Як бачимо, у парцелятах репрезентується особлива для автора інформація, яку він прагне актуалізувати.

Вияв експресивної оцінності, реалізація авторського Я спостерігається і при розчленуванні контамінованих складнопідрядних речень. Пор.: *«І смисл усього письма в тому, щоб укріпити в людності дух добродетельності – найбільше з благ. Щоб покликати людину на проблеск світла в чорноті. Бо той, хто творить, шукає підпору в Творця»* [3, с. 154]. Помітно, що такі парцеляти у висловленні створюють ефект експресивізації контексту, фокусують важливі у змістовому плані фрагменти дійсності, реалізуючи в такий спосіб інформативно-підсилювальну функцію.

Отже, парцеляція є найпродуктивнішим і найяскравішим в емоційному плані засобом увиразнення думки, оскільки на об'єктивну інформацію, закладену в змістовій структурі синтаксичної одиниці, нашаровуються аксіологічні відтінки та певні авторські інтенції. Парцельовані елементи надають висловленню виразності, актуалізують їх змістову значущість, створюють і підсилюють емоційне тло мовної тканини всього тексту.

Як свідчить проведений аналіз, мовна система роману «Вічник. Сповідь на перевалі духу» М. Дочинця характеризується високою частотністю використання парцельованих конструкцій, які стають у художньому доробку автора маркером суб'єктивації повідомлення. І хоча такий спосіб увиразнення

мовлення не є абсолютно новим явищем, у художньому наративі письменника він набуває інноваційного характеру, оприявнюючи прикметну ознаку його ідіостиллю, варту подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Ачилова В. П. (2011). Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 24 (63). № 1 Ч.2. С. 25-31.
2. (1970). Грамматика современного русского литературного языка/ под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Наука. 767 с.
3. Дочинець М. І. (2017). Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачево : Карпатська вежа. 280 с.
4. Завальнюк І. Я. (2009). Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова книга. 400 с.
5. Иванчикова Е. А. (1968). Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции. Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. Москва. С. 280-298.
6. Конопленко Н. А. (2007). Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк. 20 с.
7. Селіванова О. О. (2006). Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ. 716 с.
8. Сковородников А. П. (1978). О соотношении понятий «парцелляция» и «присоединение» (на материале русского литературного языка. *Вопросы языкознания*. № 1. С. 118-129.
9. Станіслав О. В. (2012). Проблема парцеляції у сучасній лінгвістичній науці. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч.* Кіровоград. Вип. 105 (1). С. 377-381.

10. Плющ Н. П. (1981). Парцеляція як засіб експресивного синтаксису. *Українська мова і література в школі*. № 1. С. 68-71.

Анотація

Топчий Лариса. Функціональні особливості парцельованих конструкцій (на матеріалі роману «Вічник. Сповідь духу» М. Дочинця)

У статті досліджено функціональні особливості парцельованих конструкцій, найтиповіші структурні види парцелятів, виявлено їх специфічні функції у мовній тканині твору. Встановлено, що проаналізовані конструкції розчленованого синтаксису є характерною ознакою ідіостилю письменника.

Ключові слова: *парцельовані конструкції, розчленований синтаксис, сегмент, стилістична функція.*

Summary

Topchyi Larisa. Functional peculiarities of parceled constructions (on the material of M. Dochynets's work «Herald. Confession of Spirit»)

The article investigates the functional features of parceled constructions, the most typical structural types of parcels are determined, their specific functions in the linguistic work canvas are revealed. It is established that the analyzed structures of the dismembered syntax are a characteristic feature of the writer's idiostyle.

Key words: *parceled constructions, dismembered syntax, segment, stylistic function.*